

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТИ МЕН ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ӘДЕБИЕТИНІҢ БАЙЛАНЫСЫ

Абдуллажонов.А.Ж

*Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан Педагогикалық университетінің
студенті*

Аннотация: Бұл мақалада қазақ әдебиеті мен түркі халықтары әдебиетінің тарихи және рухани байланыстары жан-жақты қарастырылады. Мақсат – әдебиеттегі ортақ сарындар мен дәстүрлерді анықтау. Зерттеу әдісі ретінде салыстырмалы-тарихи талдау қолданылды. Нәтижесінде көне түркі жазбаларынан бастап қазіргі кезеңге дейінгі сабақтастық айқындалды. Қазақ әдебиетінің қалыптасуына ортақ эпостардың, діни-дидактикалық шығармалардың, философиялық ойлардың ықпалы көрсетілді. Қорытындысында қазақ әдебиеті түркі өркениетінің бір бөлігі ретінде, бауырлас халықтарды жақындастыратын рухани көпір рөлін атқаратыны анықталды.

Кілт сөздер: түркі халықтары, әдеби байланыс, ортақ мұра, рухани дәстүр, тарихи сабақтастық.

КІРІСПЕ

Әдебиет – халықтың рухани айнасы. Ұлы ойшыл Әбу Насыр әл-Фараби «Тәрбие басы – тіл мен сөз» дегенде, ол тек жеке адамды ғана емес, тұтас халықтың рухани дамуын меңзеген. Түркі халықтары мыңдаған жылдар бойы ортақ мәдениет жасап, бір-бірінің әдебиетіне ықпал етіп келді. Бүгінде сол ортақ қазына – қазақ әдебиетінің де басты арқауы.

Зерттеушілер түркі өркениетін әлемдік мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады. Орхон-Енисей жазбалары, «Қорқыт ата кітабы», Жүсіп Баласағұнның «Құтты білігі», Махмұд Қашқаридың «Диуани лұғат ат-түрік» еңбегі – барша түркі жұртына ортақ рухани мұралар. Қазақ әдебиеті осы мұраларды сіңіріп, жаңа дәуірде өзіндік ерекшелігімен қалыптасты.

Бұл мақаланың өзектілігі – қазақ әдебиеті мен түркі халықтары әдебиетінің байланысын ғылыми-танымдық тұрғыдан ашып көрсету, тарихи сабақтастықты зерделеу. Мақала студенттерге, жас зерттеушілерге, жалпы әдебиет сүйер қауымға арналған.

Негізгі бөлім

1. Ортақ тарихи тамырлар

Түркі халықтарының ең көне әдеби ескерткіштері – Орхон-Енисей жазбалары. «Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» жырлары халықтың еркіндік, бірлік, елдік идеясын дәріптеді. Бұл мұралардағы пафос кейінгі қазақ жыраулары

шығармашылығында жалғасты. Мәселен, Қазтуған жыраудың толғауларында да ел қорғау, жердің қасиетін сақтау идеясы басты орын алады.

Ортақ рухани негіздің тағы бір дәлелі – көне эпостар. «Алпамыс», «Қобыланды», «Ер Тарғын» секілді қазақ батырлық жырлары қырғыздың «Манасымен», өзбектің «Алпомышымен», түріктің «Көрұғлысымен» үндес. Бұл жырлардың желісі әр халықта өзінше өрілгенімен, негізгі идея – батырлық пен ерлікті дәріптеу.

2. Орта ғасырдағы әдеби ықпал

Орта ғасырларда түркі халықтарының әдеби өмірі ерекше қарқынды болды. Сол кезеңнің ірі тұлғалары – Жүсіп Баласағұн, Махмұд Қашқари, Ахмет Яссауи.

- Жүсіп Баласағұнның «Құтты білігі» – мемлекет басқару, әділет, адамгершілік жайлы трактат. Бұл еңбектегі ойлар қазақ ақын-жырауларының толғауларында жаңғырып отырды.

- Махмұд Қашқари «Диуани лұғат ат-түрік» еңбегінде түркі халықтарының поэтикалық мұраларын жинап, тілдік ортақтықты көрсетті.

- Ахмет Яссауи хикметтері сопылық ілімді насихаттап, қазақ поэзиясында діни-дидактикалық дәстүрдің негізін қалады.

«Қорқыт ата кітабы» да қазақ әдебиетіне тікелей ықпал еткен. Ондағы кейіпкерлер бейнесі мен оқиға желісі қазақ эпосына жақын. Қорқыттың өзі қазақ арасында мәңгілік өмір іздеген әулие ретінде бейнеленеді.

3. Қазақ классикасы және түркі дәстүрі

Қазақ әдебиетінің классикалық кезеңінде түркілік дәстүрдің ықпалы айқын көрінеді.

- Абай Құнанбайұлы: Оның өлеңдері мен қара сөздерінде түркі, шығыс классикасымен үндестік бар. Мәселен, Яссауидің сопылық ойлары Абайдың «Ғақлия» сөздерінен де көрініс тапты.

- Махамбет Өтемісұлы: Оның көтеріліс рухындағы жырлары ежелгі түркі жырларындағы еркіндік идеясына жақын.

- Жамбыл Жабаев: Оның айтыстары мен дастандарында халықтық сарын, түркілік эпикалық дәстүр бар.

Осы дәуірде қазақ әдебиеті өзіндік ұлттық сипатымен дараланғанымен, түркілік ортақ дәстүрмен біте қайнасты.

4. Қазіргі кезеңдегі әдеби байланыстар

Бүгінде түркі халықтарының әдеби байланысы жаңа деңгейге шықты. Түрксой ұйымы аясында әдеби форумдар өткізіліп, ақын-жазушылардың шығармалары өзара аударылуда.

Қазақ жазушылары – Оралхан Бөкей, Мұхтар Шаханов, Олжас Сүлейменов шығармалары түрік, әзербайжан, қырғыз тілдеріне аударылды. Ал түрік жазушысы Орхан Памуктың, әзербайжан ақыны Бахтияр Вахабзадениң шығармалары қазақ тіліне тәржімаланды.

Бұның барлығы түркі халықтары әдебиетінің қазіргі кезеңде де өзара ықпалдасып отырғанын дәлелдейді.

Қорытынды

Қазақ әдебиеті – түркі дүниесінің бір тармағы ғана емес, рухани бірліктің куәсі. Ортақ эпостар, көне жазбалар, діни-дидактикалық шығармалар – халықтарды жақындастырған алтын көпір. Бүгінгі жаһандану дәуірінде түркі халықтарының әдеби байланысы мәдени дипломатияның маңызды саласына айналып отыр.

Әдебиет – тек өткеннің мұрасы емес, болашаққа жол сілтейтін шамшырақ. Қазақ әдебиеті түркі халықтарының рухани сабақтастығын жалғастыра отырып, әлемдік мәдениеттің де ажырамас бөлігіне айналуға.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 352 б.
2. Қыраубаева А. Шығыстық әдебиет: дәрістер курсы. – Алматы: Санат, 1997. – 240 б.
3. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 486 б.
4. Қашқари М. Диуани лұғат ат-түрік. – Алматы: Хантәңірі, 1997. – 368 б.
5. Яссауи Қ. Диуани хикмет. – Алматы: Жазушы, 1993. – 288 б.
6. Түрксой халықаралық ұйымының ресми сайты. – <https://www.turksoy.org>
7. Сыдықов Е. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Білім, 2004. – 420 б.
8. Бейсенбайұлы З. Қазақ эпосы. – Алматы: Ғылым, 1989. – 390 б.